

کتابشناسی فدک

کتاب‌شناسی موضوعی

اباذر نصرصفهانی

فدک یکی از آبادی‌های یهودی‌نشین با نخلستان‌های قابل توجه در نزدیکی خیبر بود که در سال هفتم هجرت و در پی فتح دژهای خیبر، بدون جنگ در اختیار رسول خدا (ص) قرار گرفت. در فقه اسلامی این‌گونه اراضی در زمره خالصجات و اختصاصات پیامبر (ص) بوده و آن حضرت به هر نحو که مصلحت می‌دانست، در آنها تصرف می‌کرد. چنان‌که قرآن کریم بدان تصریح دارد: «وَمَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ...». رسول الله (ص) بنا به دلایلی پس از نزول آیه «آتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ...» فدک را که حدود ده هکتار بود، در اختیار دختر عزیزش سیده نساء العالمین (س) قرار داد و آن حضرت حدود سه سال در حیات رسول الله (ص) مالکیت آن را برعهده داشته و اداره می‌کرد.

بارحلت پیامبر (ص)، دستگاه خلافت به بهانه آنکه پیامبر ارث نگذاشته و هر چه از ایشان برجای مانده صدقه و از اموال عمومی است، فدک را به انگیزه‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی مصادره و از دست حضرت زهرا (س) خارج کرد و این سنتی شد که غالب خلفای بعدی اعم از اموی و عباسی بدان سیاست پایبندی نشان دادند و جز در برهه‌هایی که برخی خلفا فدک را به صاحبان آن، یعنی نسل صدیقه طاهره اعم از سادات حسنی و حسینی بازگرداندند، در اختیار خلفا بود که گاهی از سوی آنان فدک را به تیول برخی از خویشاوندان خود در می‌آوردند.^۱

۱. مجموعه مقالات فدک، ص ۷.

چکیده: پژوهشگران اسلامی به ویژه مورخان، درباره فدک و مسائل مربوط به آن، کتاب‌ها، رسائل و مقالات متعددی به نگارش در آورده‌اند و هر یک با نگاه خود، به تحلیل ماجرای این باغ پرداخته‌اند. نویسنده در نوشتار حاضر، گزارشی از آثار منتشر شده در زمینه فدک، به رشته تحریر در آورده و آن‌ها را در چهار بخش کتب، مقالات، پایان‌نامه‌ها و نسخ خطی، ارائه نموده است.

کلیدواژه: فدک، کتابشناسی.

عربی ترجمه شده است).

خطبه حضرت فاطمه زهرا (س) و ماجرای فدک، حسینعلی منتظری، قم، بلاغت، ۱۳۷۴ق، ۴۳۳ص، وزیری.

در جستجوی فدک. محمدمامین پورامینی، معاونت تبلیغاتی و ارتباطات اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد، آستان قدس رضوی، ۱۳۹۲، ۲۴ص، پالتویی.

رازهای فدک. زین العابدین غلام، قم، نسیم حیات، ۱۳۸۴، ۲۴۰ص، رقعی.

رونمایی از باغ فدک: شرح توصیفی و تاریخی فدک از صدر اسلام تا سفر آیت‌الله هاشمی رفسنجانی. حمزه خلیلی، تهران، شرکت انتشاراتی اساتید قلم تهران، ۱۳۹۰، ۹۲ص.

سرزمین مغضوب، فدک. علی اصغر لشگری، قم، سبط اکبر، ۱۳۸۵، ۱۸۴ص، رقعی.

السقیفة و فدک. أبو بکر أحمد بن عبد العزیز الجوهري (المتوفی سنة ۳۲۳ هـ)، رواية عزالدین عبد الحمید بن أبی الحدید المعزلی (المتوفی سنة ۶۵۶ هـ)، تقدیم و جمع و تحقیق محمد هادی الأمینی، تهران، مکتبه نینوی الحدیثه، ۱۵۲ص، وزیری.

سوغنامه فدک. سید محمد تقی تقوی، ویرایش و تنظیم مهدی جعفری، تهران، موسسه تحقیقاتی فرهنگی جلیل، انتشارات الزهراء (س)، ۱۳۷۲، ۱۳۶ص، وزیری.

صدای فاطمی فدک. محمد باقر انصاری زنجانی و سید حسین رجایی، قم، دلیل ما، ۱۳۸۲، ۸۳ص، رقعی.

ظلمات فاطمة الزهراء (س) فی السنة والأراء. عبدالکریم عقیلی، بیروت، موسسة اعلمی، چاپ ۲، ۱۴۲۱ق، ۳۸۰ص، وزیری.

عبور از تاریکی: پژوهشی در «غضب اموال» صدیقه طاهره فاطمه زهرا (ع) در سال یازدهم هجری. علی لباف و عدنان درخشان، تهران، منیر، ۱۳۸۵، ۱۴۴ص، رقعی.

علی بن ابی طالب (ع) و رمز حدیث فدک. حسین غیب غلامی هرساوی، قم، دلیل ما، ۱۳۸۰، ۱۲۸ص، رقعی.

فاطمه علیها السلام و فدک. اعظم اسماعیلی، تهران، نور گیتی، ۱۳۸۸، ۹۱ص، پالتویی.

فاطمه (س) و فدک. محمد حسین ضیائی بیگدلی، قم، دارالعلم، ۱۳۸۰، ۱۶۰ص، رقعی.

پژوهشگران اسلامی و به‌ویژه مورخان درباره فدک و مسائل مربوط به آن کتاب‌ها، رسائل و مقالات متعددی به نگارش درآورده‌اند و هر یک با نگاه و بینش خود، به تحلیل ماجرای این باغ پرداخته‌اند. هر یک از این افراد در مورد ارث یا هبه و یا ملک شخصی بودن فدک برای دختر پیامبر (ص) دیدگاه‌هایی ارائه کرده‌اند. نوشتار زیر گزارشی از این آثار است که در چهار بخش کتب، مقالات، پایان‌نامه‌ها و نسخ خطی تنظیم شده است. لازم به ذکر است منابعی که موضوع اصلی آنها خطبه فدکیه بوده است، در این گزارش نیامده است.

کتابها

آن روز سرد، قباله فدک و پرسشهای فرارو. علی لباف، تهران، منیر، ۱۳۸۸، ۱۵ص، رقعی.

اثبات فدک برای حضرت زهرا (سلام الله علیها) از طریق قاعده ید. اشرف پاک‌نیت، کاشان، قانون مدار، ۱۳۹۱، ۱۲۷ص، رقعی.

اختلاف الفقهاء فی ترکه سیدانبیاء (ص). محمد صغیر طیب سندی، قم، مجمع جهانی اهل بیت (ع)، ۱۳۸۵، ۳۱۲ص، وزیری.

اسرار فدک: محاکمه غاصبین فدک در کلام دختر وحی برای نسل‌های آینده، ناگفته‌های فدک و تحلیل اعتقادی تاریخ ماجرا. محمد باقر انصاری و سید حسین رجایی، قم، الهادی، ۱۳۷۵، ۲۳۰ص، وزیری.

اضواء الدرر العوالی لایضاح غصب فدک و العوالی. بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا، ۲۴ص، وزیری.

ایلیا و فدک از زمان موسی (ع): بازخوانی یکی از اسناد کهن درباره فدک. محمد حسین رحیمیان، قم، دلیل ما، ۱۳۸۵، ۴۸ص.

پژوهشی در مسئله فدک. مرضیه شیرخدايي، تهران، شکوفه‌های دانش، ۱۳۹۰، ۲۸۸ص.

تاریخ فدک. قادر عزیززاده، تبریز، یاران، ۱۳۹۰، ۱۲۸ص.

۲. وزیرعباس حیدری مظفرنگری، قم، مرکز جهانی علوم اسلامی، ۱۴۲۵ق، ۴۳۱ص. (این کتاب به زبان اردو است)

تقریر عن قضیة فدک لحظة بلحظة. محمد باقر انصاری، تعریب آ. مردانی‌پور و النعمانی، قم، موسسه انصاریان، ۱۴۳۳ق، ۱۱۷ص. (این کتاب ترجمه عربی کتاب گزارش لحظه به لحظه از ماجرای فدک است).

جور فلک و غضب فدک. ابوالفتح دعوتی، قم، ایام، ۱۳۸۱، ۶۱ص.

حضرت زهرا (س) و ماجرای غم‌انگیز فدک. ناصر مکارم شیرازی، مشهد، انجمن محبان الفاطمة (س)، ۱۴۰۷/۱۳۵۶ق، ۸۶ص، رقعی. (این کتاب با عنوان الزهراء (علیها السلام) وقضیة فدک المؤلمة به

همچنین به زبان کردی نیز با مشخصات زیر ترجمه شده است:
 فه دهک له میژوودا. به پینووسی موحه ممه د باقرسه در؛ کیلولینه وهی
 عه بد ولجه بارشه راره؛ وه رگیرانی له عه ره بی یه وه عه بدو ثرحمان هه
 ولیری، ۱۴۲۱ق.

فدک فی التاریخ، التشیع و الاسلام، بحث حول المهدي. محمدباقر
 صدر، اعداد و تحقیق لجنة التحقیق التابعه للمؤتمر العالمی للامام
 الشهيد الصدر، قم، مرکز الابحاث و الدراسات التخصصیه للشهید
 الصدر، ۱۴۲۱ق، ۱۷۷ص.

فدک فی الماضي والحاضر. عبدالله الیوسف، بیروت، دارالهادی،
 ۱۴۲۲ق، ۱۴۴ص.

فدک قراءة فی صفحات التاریخ. عبدالجلیل مکرانی، قم، دارالهدی،
 ۱۴۲۷ق، ۸۸ص، رقعی.

فدک قصه مظلومیت. زهرا جوان بخت و نسیم میلانی فر، تبریز، آموزش
 و پرورش، ۱۳۷۴.

فدک للزهراء. سید محمود غریفی بحرانی، قم، دارالحفظ للتراث
 البحرانی، ۱۴۲۷ق، ۳۲ص، جیبی.

فدک: مرثیه‌ای که دوباره باید خواند. محمود صلواتی، قم، مرکز نشر
 علوم دانشگاهی معارف اسلامی فاضل، ۱۳۷۹، ۱۰۰ص، رقعی.

فدک معتبرترین سند تاریخ. سیدعلیرضا حسینی، قم، دلیل ما،
 ۱۳۸۰، ۵۲ص، جیبی.

فدک نامه. بهلول پورهت مرکید، مرند، بهلول پورهت مرکید، ۱۳۸۲،
 ۳۸ص.

فدک نحلة النبى (ع). سیدمحمدحسن حائری قزوینی، ترجمه
 سیداحمد علم‌الهدی، تهران، مدرسه چهلستون، ۱۳۵۷، ۱۹۲ص،
 جیبی. (این کتاب به تجزیه و تحلیل مسئله فدک با ذکر جزئیات قضیه
 پرداخته است. این کتاب ترجمه کتاب هدی الملة الی ان فدک من
 النحلة است).

فدک والعوالی او الحوائط السبعة فی الكتاب والسنة والتاریخ والادب.
 محمدباقر حسینی جلالی، قم، دبیرخانه کتاب سال ولایت، ۱۳۸۴،
 ۷۱۹ص، وزیر.

فدک و بازتاب‌های تاریخی و سیاسی آن. علی اکبر حسینی، قم، کنگره
 هزار شیخ مفید، ۱۳۷۲، ۵۴ص، وزیر.

فدک و حقیقه النزاع بین الصدیق و الزهراء رضی الله عنهما. محمد
 یحیی سالم عزان، دمشق، دارالثقافه والتراث، ۲۰۰۸م، ۱۰۸ص.

فدک. حسن رضازاده مقدم، مشهد، آستان قدس رضوی، شرکت
 به نشر، ۱۳۸۳، ۹۴ص.

فدک. سیداحمد حسینی، قم، مجمع خیریه سیده النساء (ع)،
 ۱۴۱۵ق، ۲۳ص، رقعی.

فدک. حسین اوسطی، تهران، چاپ و نشر بین الملل، ۱۳۸۳، ۷۶ص،
 پالتویی.

فدک. عبدالهادی علوی، قم، آل‌البيت (ع) لإحياء التراث، ۱۴۲۸ق،
 ۱۲۷ص، رقعی. (زبان روسی)

فدک، سیدمحمدحسن الموسوی القزوینی الحائری، تحقیق محمدباقر
 المقدسی، با مقدمه عبدالفتاح عبدالمقصود، قاهره، ۱۳۹۷ق، ۲۳۴
 ص، جیبی

فدک. میرزا جواد تبریزی، قم، دارالصدیقه الشهیده (س)، ۱۳۸۲،
 ۱۱۰ص، وزیر.

فدک ابعادها، دلالاتها و امتداداتها. عبدالمجید فرج‌الله، قم، محبین،
 ۱۴۲۹ق، ۴۴۸ص، وزیر.

فدک از غضب تا تخریب. غلامحسین مجلسی کوپائی، قم، دلیل ما،
 ۱۳۸۸، ۳۰۷ص، وزیر.

فدک به روایت شیعه و سنی. نامیق صفی‌زاده (بوره‌که‌یی)، تهران،
 بوره‌که‌یی (مرکز نشر پژوهش‌های ایران‌شناسی)، ۱۳۸۶، ۱۲۳ص.

فدک در تاریخ. سیدمحمدباقر صدر، ترجمه محمود عابدی، تهران،
 ۱۳۶۰، ۱۹۶ص، رقعی.

فدک در فراز و نشیب: پژوهشی در مورد فدک در پاسخ به یک دانشور
 سنی. علی حسینی میلانی، قم، الحقایق، ۱۳۸۶.

فدک ذوالفقار فاطمه (س). سیدمحمد واحدی، قم، مسجد جمکران،
 ۱۳۷۹، ۲۰۰ص، رقعی.

فدک فاطمی. محمدرضا انصاری، تهران، دلیل ما، ۱۳۹۲، ۸۰ص.

فدک فی التاریخ. سیدمحمدباقر الصدر، النجف الأشرف، المطبعة
 الحیدریة، ۱۳۷۴ق، ۱۶۸ص، وزیر؛ بیروت، دارالتعارف، ۱۹۸۰م؛
 تهران، مؤسسه البعثة، ۱۹۸۵م، ۱۴۸ص، وزیر.

این کتاب با مشخصات زیر به انگلیسی نیز ترجمه شده است:

Fadak in history. by Muhammad Baqir as- Sadr; revised by
 Abdul - Jabbar Sharara; Abdullah al - Shahin, Qum: Ansariyan
 Publications, 2006.

مقاله‌ها

- فدک و زهراى اطهر (س). قادر عزیززاده، تبریز، احرار، ۱۳۸۹، ۶۴ص.
- فدک و فاطمة عليها السلام. السيد على عباس الموسوى، بيروت، دارالهادى، ۱۴۲۰ق، ۲۴۰ص، وزیرى.
- فدک و فاطمة (ع) قصة جهاد الزهراء (ع). على عباس الموسوى، بيروت، دارالهادى، ۱۴۲۰ق، ۲۴۰ص.
- قضيه فدک و دادن هدايا به معصومان توسط حاکمان. رضا خيابانى، کاشمر، انتشارات آب و آينه، ۱۳۹۳، پالتويى.
- گزارش لحظه به لحظه از ماجرای فدک. محمدباقر انصاری، قم، دليل ما، ۱۳۸۱، ۸۰ص، رقعى.
- ماجرای فدک. سيد احمد فالى، قم، کانون نشر اندیشه‌هاى اسلامى، ۱۳۷۱، ۸۸۱ص، رقعى.
- مجموعه مقالات فدک. جمعى از نويسندگان، تهيه‌کننده پژوهشکده حج و زيارت، تهران، نشر مشعر، ۱۳۹۲، ۳۹۲ص، وزیرى.
- مساله فدک و حديث انا معاشر الانبياء لاثورث. سيد على حسيني ميلانى، قم، الحقائق، ۱۳۸۵، ۸۸ص، رقعى.
- مظلوميتى به وسعت تاريخ (غصب فدک). مصطفى ملك نيا، قم، سيمای دوست، ۱۳۹۱، ۹۶ص.
- الموسوعة الكبرى عن فاطمة الزهراء. اسماعيل نصارى زنجانى خوئينى، جلد دوازدهم، ۱۳۸۶، ۲۷۵ص، وزیرى. (تمام مطالب و اسناد جلد دوازدهم از الموسوعة الكبرى عن فاطمة الزهراء به حادثه فدک و نحوه انتقال آن به مالکيت حضرت زهرا (ع) و سپس غصب شدنش در عصر خليفه اول مربوط مى‌گردد).
- ناگفته‌هاى فدک: تاريخ فدک و شرح خطبه فدکيه. ابوالحسن غفارى، زيرنظر حاج شيخ مسلم ملکوتى، قم، شاکر، ۱۳۹۳، ۳۶۵ص، رقعى.
- نقش تاريخى و سياسى فدک همراه با متن کامل خطبه حضرت زهرا سلام الله عليها. محمدباقر صدر، ترجمه على اکبر حسنى و حسين عمادزاده، مشهد، موسسه انتشارات فدک، ۱۴۰ق، ۳۴۴ص.
- وضعيت حقوقى فدک. سوده حامد توسلى، تهران، ممتاز، ۱۳۸۲، ۲۰۸ص.
- هدى الملة الى ان فدک نحلہ. سيد محمد حسن قزوینى حائرى، به کوشش سيد مرتضى رضوى و باقر مقدسى، قاهره، دارالمعلم، ۱۹۷۶م، ۲۳۱ص، وزیرى؛ نجف اشرف، الحيدريه، ۱۳۵۲ق، ۷۶ص، رقعى.
- «از رحلت تا شهادت». سيد مهدي عليزاده موسوي، پيام زن، ش ۵۵، مهر ۱۳۷۵، ص ۳۶-۳۸.
- «از فدک چه مى دانيم؟». سيد عليرضا جعفرى، فرهنگ کوثر، ش ۱۸، شهريور ۱۳۷۷، ص ۲۶-۲۹.
- «أضواء الدرر الغوالى لإيضاح غصب فدک و العوالى». حسن بن محمد بن على المهلبى (۸۴۰ق)، تحقيق احمد محمودى، تراثنا، سال ۱۹، ش ۳-۴، رجب-ذوالحججه ۱۴۲۴ق، ص ۳۵۱-۴۲۶.
- «ام ايمن: شاهدهى برمدعاى فدک». شهربانودلبرى، فقه و تاريخ تمدن، ش ۱۲، تابستان ۱۳۸۶، ص ۴۷-۶۲.
- «بخشش فدک حقيقتى است انکارناشدنى». نسيم وحى، ش ۴۵، آبان ۱۳۹۱، ص ۳۴-۳۵.
- «بررسى مسئله غصب فدک». حامد كنعانى مقدم، سخن جامعه، ش ۲، زمستان ۱۳۹۰، ص ۹۳-۱۰۳.
- «بررسى مسئله ملك فدک بارويکرد فقهى - حقوقى». فهيمه ملك زاده، نامه الهيات، ش ۲، بهار ۱۳۸۷، ص ۸۴-۹۸.
- «پژوهشى دربارهى فدک». على اصغر رضوانى، شميم ياس، ش ۸۶، ارديبهشت ۱۳۸۹، ص ۱۸-۲۰.
- «توريث انبياء». مهدي قريشى، سفينه، ش ۳۵، تابستان ۱۳۹۱، ص ۷۴-۸۶.
- «ديدارى از فدک». احمد حيدرى، پيام زن، ش ۲۰۰، آبان ۱۳۸۷، ص ۴۲-۵۱.
- «الزهراء و قضيه فدک». الشيخ خليل رزق، بقية الله، ش ۹۶، أيلول ۱۹۹۹، ص ۱۴-۱۸.
- «سرگذشت فدک». موعود، ش ۱۳۴-۱۳۵، فروردين و ارديبهشت ۱۳۹۱، ص ۱۰۸-۱۱۰.
- «فدک». جعفر انوارى، مسجد، ش ۲۸، مهر و آبان، ۱۳۷۵، ص ۷۶-۸۰.
- «فدک». رضا استادى، دانشنامه امام على (ع)، قم، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامى، ص ۳۴۵-۴۰۲.
- «فدک». فدک، خمسه طيبه، دعاى نذبه، امامت، حضرت عبدالعظيم (قم، قدس، ۱۳۸۳)، ص ۲۴-۷۳.

- «فدک». عبدالفتاح عبدالمقصود، آراء علماء مصر المعاصرين حول الشيعة الامامية (به كوشش سيد مرتضى رضوى، بيروت، دارالهادي، ۱۹۹۸ م)، ص ۱۳۶-۱۴۱.
- «فدک: اموالی که از اهل بیت پیغمبر غصب شد». علی احمدی میانجی، مکتب تشیع، ش ۱۱، خرداد ۱۳۴۳، ص ۳۳۶-۳۵۶.
- «فدک از پیامبر (ص) تا خلافت». مجید جعفرپور، سراج منیر، ش ۲، تابستان ۱۳۹۰، ص ۱۱۳-۱۳۰.
- «فدک چه شد؟». پرسمان، ش ۵، دی ۱۳۸۱، ص ۲۱.
- «فدک در گذر تاریخ». علی اکبر مهدی پور، میقات حج، ش ۶۴، تابستان ۱۳۸۷، ص ۱۹۷-۲۱۰.
- «فدک، زمینی که بوی سیاست گرفت». فهیمه بابایی، مهیار، ش ۳۵، مرداد ۱۳۹۳، ص ۱۶-۱۷.
- «فدک، سایه سار حاکمیت اهل بیت (ع)». غلام رضا گلی زواره، پیام زن، ش ۶۸، آبان ۱۳۷۶، ص ۱۶۲-۱۷۵.
- «فدک سمبل حکومت»، محمود صلواتی، صفیر، ش ۱۷-۱۸، اردیبهشت-خرداد ۱۳۹۰، ص ۸-۹.
- «فدک صحنه پیکارهای سیاسی». جعفر سبحانی، درسهایی از مکتب اسلام، ش ۲۰، مرداد ۱۳۵۵، ص ۱۴-۱۸.
- «فدک صدقه نیست». عبدالله جوادی آملی، میقات حج، ش ۶۸، تابستان ۱۳۸۸، ص ۱۴۵-۱۵۲.
- «فدک فریادی فراتر از میراث». مریم عزتی، پاسدار اسلام، ش ۳۳۹، اسفند ۱۳۸۸، ص ۳۶-۳۸.
- «فدک فی التاریخ (عرض و تخلص لکتاب الشهد السعید: محمد باقر صدر)». السید محمد باقر صدر، الهادی، سال ۷، ش ۶، ۱۴۰۱ ق، ص ۳۹-۴۶.
- «فدک، نماد مظلومیت اهل بیت (ع)». محمد تقی رهبر، میقات حج، ش ۳۴، زمستان ۱۳۷۹، ص ۱۵۸-۱۸۵.
- «فدک و بازتاب‌های تاریخی و سیاسی آن». علی اکبر حسنی، مجموعه مقالات کنگره شیخ مفید، ش ۴۲.
- «فدک و واکنش فاطمه (س)». عبدالحمید بن هبه الله ابن ابی الحدید، ترجمه محمود مهدوی دامغانی، امام علی (ع)، هفتاد و هشت مقاله تاریخی، روایی، عرفانی و ادبی درباره امیرمؤمنان (حمید یزدان پرست، تهران، اطلاعات، ۱۳۸۸)، ص ۶۷۵-۶۸۲.
- «فدک یک سند تاریخی». جعفر انواری، کوثر، ش ۶، شهریور ۱۳۷۶، ص ۷۵-۷۹.
- «فرازهایی حساس از زندگانی امیرمؤمنان (ع): داستان فدک». جعفر سبحانی، درسهایی از مکتب اسلام، ش ۱۲، آذر ۱۳۵۴، ص ۲۴-۲۷.
- این مقاله، اولین مقاله از سلسله‌ای با عنوان «فرازهایی حساس از زندگانی امیرمؤمنان (ع)» نوشته آیت الله جعفر سبحانی است که در ۸ شماره مجله، حوادث مربوط به «فدک» را بررسی کرده است. این مقالات از شماره مربوط به آذر ۱۳۵۴ تا مرداد ۱۳۵۵ به صورت پیوسته آمده است. عناوینی که در این هشت شماره از مجله انتخاب شده عبارتند از: داستان فدک؛ انگیزه‌های تصرف فدک؛ فدک در کشاکش گرایش‌ها و سیاست‌های متضاد؛ پرونده فدک در معرض افکار عمومی؛ داوری نهایی درباره فدک؛ برگزهای دیگری از پرونده فدک؛ پرونده فدک نقض نداشت؛ فدک صحنه پیکارهای سیاسی.
- «فقه الخلاف عند العلامة شرف الدین فدک - نموذجاً». فقه اهل البيت، سال ۱۰، ش ۳۸، ۱۴۲۶ ق. / ۲۰۰۵ م، ص ۲۴۱-۲۷۰.
- «القضايا الكبرى في الإسلام: قضية فدک». عبدالمتعال الصعیدی، الرسالة، ش ۵۹۴، ۴ ذی الحجة ۱۳۶۳ ق، ص ۱۰۲۸-۱۰۳۰.
- «کتاب فی مقال: فدک فی التاریخ (عرض و تلخیص لکتاب الشهد السعید: محمد باقر صدر)». الهادی، ش ۳۸، سال ۱۳۵۸ ق، ص ۳۹-۴۶.
- «ماجراهای فدک». شمسی واقف زاده، فردوسی، ش ۲۰-۲۱، مرداد و شهریور ۱۳۸۳، ص ۴۱-۴۴.
- «ماجرای فدک». نعمت الله صفری فروشانی، پرسمان، ش ۱۱، مرداد ۱۳۸۲، ص ۴-۷.
- «ماجرای فدک». علی محمد بشارتی، میقات حج، ش ۶۴، تابستان ۱۳۸۷، ص ۲۱۱-۲۴۰.
- «متولیان فدک در عصر خلفا و امویان». محمد مهدی فقیه بحر العلوم، میقات حج، ش ۸۱، پاییز ۱۳۹۱، ص ۸۷-۱۱۸.
- «متولیان فدک در عصر عباسیان». محمد مهدی فقیه بحر العلوم، میقات حج، ش ۸۲، زمستان ۱۳۹۱، ص ۱۱۹-۱۳۹.
- «محاججة الإمام علی (ع) فی فدک». بقیة الله، ش ۹۶، أيلول ۱۹۹۹، ص ۱۹.
- «مناظره ابن ابی الحدید المعتزلی مع علی بن الفارقی و بعضهم فی امر فدک». عبدالحمید بن هبه الله ابن ابی الحدید، مناظرات فی العقائد و الاحکام (تهران، البلاغ، ۱۴۲۰ ق)، ص ۲۱۴-۲۱۶.

تاریخ فدک و علل غضب آن. سیده معصومه علوی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی محمد قدوسی، مدرسه فاطمه الزهرا (س) تنکابن، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواران، ۱۳۸۷، ۱۶۵ص.

ترجمه جلد دوازدهم (فصل سوم) موسوعه الكبرى عن فاطمه الزهراء (عليها السلام): ترجمه غضب فدک. طیبه مروتی شریف‌آباد، پایان‌نامه سطح دو حوزه، به راهنمایی فرزانه تهرانی، مدرسه علمیه حضرت حجت (عج)، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواران، ۱۳۹۰، ۱۶۵ص.

ترجمه و تحقیق کتاب فدک در تاریخ تألیف آیت‌الله شهید صدر، به زبان اردو. غلام حسین، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی سید احتشام عباس زیدی و مشاوره محمد دشتی، مجتمع آموزش عالی فقه، جامعه المصطفی العالمیه، ۱۳۸۹، ۲۱۶ص.

حضرت زهرا علیها السلام و فدک. نرجس سهرابی مشتقین، پایان‌نامه سطح دو حوزه، به راهنمایی خانم سالاریه، جامعه الزهراء (س) قم، ۱۳۸۸.

فدک. سارا بابایی، پایان‌نامه سطح دو حوزه، به راهنمایی ابوالفضل سخنور، جامعه الزهراء (س) قم، ۱۳۸۷.

فدک، تاریخچه و سرگذشت آن. مرضیه شیرخدايي، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی نهلا غروی نائینی و مشاوره مجید معارف، دانشکده الهیات، فلسفه و معارف اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرکزی تهران، ۱۳۷۹، ۲۹۲ص.

فدک از نگاه فقه. رضا خورشیدی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته فقه و حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل، ۱۳۹۰.

فدک در آینه تاریخ. محمدرضا محمدی، پایان‌نامه سطح سه حوزه، به راهنمایی رجبی و مشاوره رضوی، مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، ۱۳۸۹، ۱۸۵ص.

فدک در آیین‌های فقه اسلامی. حمید بهاری میخوش، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته فقه و حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل، ۱۳۹۱.

فدک در تاریخ. مریم احمدی کیا، پایان‌نامه سطح دو حوزه، به راهنمایی دهنوی، جامعه الزهراء (س) قم، ۱۳۷۵.

فدک در زمان خلفاء (ابوبکر، عمر و عثمان) و امام علی (علیه السلام). آسیه طالبی، به راهنمایی فاطمه دلیری حسین آباد، مدرسه علمیه نرجس سبزوار، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خراسان، ۱۳۹۱.

«مناظره ابن ابی الحدید المعتزلی مع النقیب ابی جعفر البصری العلوی فی امر فدک». عبدالحمید بن هبه‌الله ابن ابی الحدید، مناظرات فی العقائد و الاحکام (تهران، البلاغ، ۱۴۲۰ق)، ص ۲۱۷-۲۱۹.

«مناظره امیرالمومنین (ع) مع ابی بکر فی شان فدک». عبدالله حسن، مناظرات فی العقائد و الاحکام (تهران، البلاغ، ۱۴۲۰ق)، ص ۱۸۵-۱۹۰.

«مناظره عمر بن عبدالعزیز مع مشائخ اهل الشام فی امر فدک». مناظرات فی العقائد و الاحکام (تهران، البلاغ، ۱۴۲۰ق)، ص ۲۰۱-۲۰۳.

«مناظره فاطمه الزهراء (س) مع ابی بکر فی امر فدک». عبدالله بن ابی قحافه ابوبکر، مناظرات فی العقائد و الاحکام (تهران، البلاغ، ۱۴۲۰ق)، ص ۱۹۱-۱۹۷.

«نگرشی بر مسأله فدک». علی اکبر صمدی یزدی، مبلغان، ش ۱۶۴، اردیبهشت ۱۳۹۲، ص ۳۴-۴۲؛ ش ۱۶۶، تیر ۱۳۹۲، ص ۳۷-۴۳؛ ش ۱۶۷، مرداد ۱۳۹۲، ص ۸۲-۹۰.

«هماهنگی در اخبار فدک». سید حسن فاطمی موحد، حدیث حوزه، ش ۲، بهار و تابستان ۱۳۹۰، ص ۸۴-۱۰۳.

پایان‌نامه

اثبات مالکیت فدک بر اساس قاعده فقهی ید. سید علی پرویز کلاهی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یاسوج، ۱۳۹۳.

بررسی جریان فدک با تأکید بر ابعاد عقیدتی آن. حمیدرضا احمدی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد خوی، ۱۳۹۲.

بررسی سرگذشت فدک در دو قرن اول هجری. فرزانه جنیدی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی رامین یلفانی و مشاوره مهدی گلجان، رشته تاریخ و تمدن ملل اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شهرری، ۱۳۹۱، ۱۲۱ص.

بررسی فقهی و حقوقی مالکیت فدک از دیدگاه فریقین. زکیه یآوری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی سید علی اصغر موسوی رکنی و مشاوره سید محمد حسن مؤمنی، رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشکده الهیات، دانشگاه قم، ۱۳۹۰.

بررسی مسئله فدک و تطبیق آن با قاعده ید در فقه و حقوق. بتول طاهر محمدی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی حبیبه محمدی رفیع و مشاوره سید محمد موسوی بجنوردی، رشته الهیات و معارف اسلامی، گرایش فقه و حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، ۱۳۹۰، ۱۳۹ص.

رسالة فی قصة الفدک. جعفر بن بکیر بن جعفر الخياط، (مأخذ: الذریعه، جلد ۱۶، ص ۱۲۹)

شواهد فدک. سیداکرم علی. (۱۲۳۷ ق). (مأخذ: الذریعه، ج ۱۴، ص ۲۴۴)

عین الیقین فی بحث فدک وغصبها، طبع فی الهند. (مأخذ: الذریعه، جلد ۱۵، ص ۳۷۴)

کتاب فدک والخمس، لأبی محمد الأطروش. الحسن بن علی بن الحسن بن عمر بن علی بن الحسین بن علی بن أبی طالب علیهم السلام، المتوفی سنة ۳۰۲ أو ۳۰۴ هـ، (مأخذ: الذریعه، جلد ۱۶، ص ۱۲۹)

کتاب فدک والکلام فیہ. للشیخ طاهر غلام أبی الجیش، (مأخذ: الذریعه، جلد ۱۶، ص ۱۲۹)

کتاب فدک. لعبد الرحمن بن کثیر الهاشمی، مولی عباس بن محمد بن علی بن عبد الله بن العباس، (مأخذ: الذریعه، جلد ۱۶، ص ۱۲۹)

کتاب فدک. لأبی طالب عبیدالله بن أبی زید أحمد بن یعقوب بن نصر الأنباری، المتوفی ۳۵۶ هـ، (مأخذ: الذریعه، جلد ۱۶، ص ۱۲۹)

کتاب فدک. لأبی الحسین یحیی بن زکریا النرماشیری، (مأخذ: الذریعه، جلد ۱۶، ص ۱۲۹)

کتاب فدک. لأبی الجیش مظفر بن محمد بن أحمد البلخی الخراسانی، المتوفی ۳۶۷ هـ، (مأخذ: الذریعه، جلد ۱۶، ص ۱۲۹)

کتاب فدک، لأبی إسحاق إبراهيم بن محمد بن سعید بن هلال بن عاصم بن سعد بن مسعود الثقفی، أصله کوفی (المتوفی ۲۸۳ هـ)، (مأخذ: الذریعه، جلد ۱۶، ص ۱۲۹)

کشف الظلمات فی مبحث فدک والرد علی «آیات البینات». زبان اردو، (مأخذ: الذریعه، جلد ۱۸، ص ۴۱)

کشف ظلمات. در مبحث فدک، زبان اردو (الذریعه، جلد ۱۸، ص ۴۱)

فدک و بازتاب تاریخی آن از قرن اول تا آخر قرن چهارم. سید باقر موسوی، دانشکده الهیات، دانشگاه آزاد اسلامی واحد آبادان، ۱۳۸۹.

فدک و علل غضب آن. زینب یحیی زاده، پایان نامه سطح دو حوزه، به راهنمایی محمود ابوترابی، جامعه الزهراء (س) قم، ۱۳۸۶.

فدک و مالکیت آن. مژگان توکلی فر، پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته فقه و حقوق اسلامی، دانشکده الهیات، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج، ۱۳۸۳.

فدک و مباحث توحیدی خطبه فدکیه حضرت زهرا (سلام الله علیها). زینب پودینه آقایی، پایان نامه سطح دو حوزه، به راهنمایی نیکویرش، مدرسه علمیه امام حسن مجتبی (علیه السلام)، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران، ۱۳۸۷.

فدک و مسائل حقوقی آن. فاطمه آجورلو، پایان نامه سطح دو حوزه، به راهنمایی مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران مدرسه حضرت عبدالعظیم (ع) (شهرری)، ۱۳۸۴.

ماجرای فدک از زمان پیامبر اسلام تا پایان خلافت مأمون (۲۱۸-۵۷۰ ق). محمد قانع فر، پایان نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی شکوه اعرابی و مشاوره کریم جمالی، رشته تاریخ، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد، ۱۳۹۲.

مبانی و قلمرو قاعده ید در اثبات مالکیت فدک. سیده حوا حسینی، پایان نامه کارشناسی، به راهنمایی محمد جواد بحرینی، رشته فقه، مؤسسه آموزش عالی بنت الهدی، جامعه المصطفی العالمیه، ۱۳۹۱.

مسئله فدک در عصر خلفای راشدین. قادر عزیززاده، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شبستر، ۱۳۸۸۹.

نسخه خطی

أنوار الهدایة فی مبحث فدک والقرطاس و دفع بعض شبهات الناس. مولوی محمد أنور بن نور الدین محمد الأكبر آبادی، زنده در ۱۱۹۲ ق، (مأخذ: الذریعه، جلد ۲، ص ۴۴۷)

درر اللآلی فی حجة دعوی البتول لفدک والعوالی. حسین بن یحیی بن إبراهيم بن علی الدیلمی (۱۱۴۹. ۱۲۴۹ هـ)، نسخه فی جامع الغریبة، رقم ۹۶ مجامیع، (مأخذ: مصادر الفكر العربی الإسلامی فی الیمن، ص ۲۴۱)

الدرة الحیدریة. سید محمد حسین بن حسین بخش، الزیدی نسبا، النوکانوی الهندی بلدا، المولود فی ۱۲۹۰ هـ، هند.

رسالة فی فدک. سید علی بن دلدار علی الرضوی النصیر آبادی (ت ۱۲۹۵ هـ)، (مأخذ: الذریعه، جلد ۱۶، ص ۱۲۹)